

1. Az ország vagy terület, melyre az adatok vonatkoznak
2. Az ország kódja az említett osztályozási rendszerben
3. Az országban használatos pénznem
- 4–5. A kiadó vagy az összeállító intézmény (szervezet) hivatalos neve (és ha van hivatalos angol nyelvű fordítása) és címe
6. Hol szerezhető be a kiadvány?
7. A kiadvány címe eredeti nyelven (ha a kiadványon angolul is szerepel, akkor azt is feltüntetni)
8. Megjelenési gyakoriság
9. A statisztika által használt kereskedelmi osztályozási rendszer jelölése
10. A kiadvány nyelve
11. Az értékek milyen pénznemben vannak megadva a kiadványban. Csak akkor jelölik meg, ha eltér az ország nemzeti valutájától
12. A kiadvány tartalma, a feldolgozás szempontja (termékek vagy országok szerint), mélysége
13. A megjelenés pontos adatai, esetleges tartalmi, címbebeli vagy kiadói változások feltüntetése
14. A kiadvány ára
15. Megjegyzések

A kiadványok ismertetése mellett számos egyéb információt tartalmazó kiegészítést is találhatunk az összeállításban. Egyrészt gyakorlati tanácsokkal szolgál az útmutató használatához. Ilyen a fent említett egységes feldolgozási szempontok ismertetése; az előforduló statisztikai kifejezések értelmezése; a kereskedelmi némenklatúrák magyarázata és a „Pillantás a világ külkereskedelmi

statisztikáira” c. táblázat, mely tartalmazza az egyes országok, illetve területek kereskedelmi statisztikai adatainak, illetve statisztikai kiadványainak legfontosabb mutatóit az 1977. októberi (az útmutató lezárásának dátuma) állapotnak megfelelően (3. ábra).

A kiadvány végén található *függelék* további kiegészítő információkat tartalmaznak: az egyes országok kereskedelmi statisztikáit összeállító intézmények névsora (eredeti nyelven és angol megfelelője); kimutatás arról, hogy a felsorolt országok mely évi adatai található meg az ENSZ Nemzetközi Külkereskedelmstatisztikai Évkönyvének 1975. évi kiadásában; a KGST-országok egységes külkereskedelmi statisztikai némenklatúrájának rövid ismertetése.

A hat témakörre csoportosított, *válogatott bibliográfia* egyrészt a külkereskedelmi statisztikai forrásokban való tájékozódást hivatott megkönnyíteni, másrészt egyéb kiegészítő információkat tartalmaz:

- pénzügyi statisztikák és kiadványok, mértékegységek,
- statisztikai definíciók, kifejezések értelmezése,
- külkereskedelmi némenklatúrák kiadásai,
- külkereskedelmi adatokat tartalmazó egyéb kiadványok,
- fogyasztói árak forrásai,
- statisztikai bibliográfiák, katalógusok.

A Nemzetközi Kereskedelmi Központ – mely elsősorban a fejlődő országok kereskedelemfejlesztési törekvéseit hivatott támogatni – hasznos, szinte nélkülözhetetlen kézikönyvet adott a statisztikai adatokat igénylő kutatók és információs szakemberek kezébe.

Ispánkiné Somlyai Katalin

FOLYÓIRATELEMZÉS

Egy egyetemi könyvtár folyóiratainak használata

A társadalomtudományi információs igények és a felhasználók szokásainak kutatása két fő irányba halad. Az egyik a *hivatkozások tanulmányozása*, a másik az információfelhasználással kapcsolatos szokások, *magatartás vizsgálata*.

A kutatások mindkét vonatkozásban fontos adatokat szolgáltatnak már eddig is, de még további kutatásokra, elsősorban olyan empirikus vizsgálódásokra és tanulmányokra van szükség, amelyek konkrét adatokat gyűjtenek és elemeznek a társadalomtudományi irodalom használatáról.

Annak megfigyelése, hogy a kutatók napi rutinfeladataik kapcsán hogyan keresik a részükre szükséges

információkat saját kutatói környezetükben, nemcsak a társadalomtudományi irodalom használatáról és az információkutatási szokásokról mondanának valamit, hanem annak megállapítására is szolgálhatnának, hogy egy meghatározott tájékoztatási szolgáltatást felhasználnak-e, és hogy az milyen mértékben elégíti ki a használó szükségleteit.

A feladat megközelítése

1972 októberében az *Indiana University* (Bloomington, USA) közgazdaságtudományi karának és államtudományi karának könyvtárosa megszervezte kutatók és oktatók számára az általuk igényelt könyvek és folyó-

iratcikk-másolatok szolgáltatását a Központi Könyvtárból. A később bevezetett témafigyelő szolgáltatás keretében a kar oktatóinak, kutatóinak fejenként legfeljebb 15 folyóiratból *tartalomjegyzék-másolatokat* is megküldenek rendszeresen.

A szolgáltatás bevezetése arra is lehetőséget nyújtott, hogy a könyvtár tanulmányozza az irodalom használatát és ugyanakkor lemérje a szolgáltatás hatékonyságát. 1972 októbere és 1975 júniusa között a program keretében 5478 cikkmásolatot szolgáltatott, a szolgáltatást az oktatók és kutatók 40–50%-a vette igénybe. Más egyetemi intézmények is fokozatosan rátértek a szolgáltatás igénybevételére.

Az oktatók és kutatók 620 folyóiratból és hírlapból igényeltek cikkeket. A könyvtár összeállította a 100 legkeresettebb folyóirat jegyzékét az igénybevétel számának megfelelő rangsorolással. Ebből kiténik, hogy a 620 folyóirat közül az első 9 szolgáltatva az összes kérés 20,2%-át, az első 43 pedig 50,3%-át. Az első 100 tétel folyóirat, vagyis az összes folyóirat 16,13%-a egyébként az összes igénybevétel 70,5%-át teszi ki, a többi 520 folyóiraatra a forgalomnak mindössze 29,5%-a jut. Az igények tehát viszonylag kisszámú folyóiraatra összpontosultak.

A kérések köre

A kért folyóiratok *sokféle tudományágat képviselnek*. A használók körének szakterületéből törvényszerűen következik, hogy a felmért olvasói körben a közgazdasági, az államtudományi és a szociológiai folyóiratok a legkeresettebbek. Emellett jelentős mértékben szerepelnek történelmi, filozófiai és egyéb (pl. irodalmi, művészi stb.) folyóiratok is. Fontos megállapítás, hogy az igényelt folyóiratok tartalmi köre túllép azon a körön, amely a hivatkozáselemzésekben szerepel.

A kért folyóiratok megjelenési idő szerinti megoszlásáról kapott adatok hasonlóak az egyéb tanulmányokban közölt eredményekhez (1. ábra). WOOD és BOWER tanulmánya a társadalomtudományi folyóiratok használatáról (*Journal of Documentation*, 1969. p. 108–122.) a folyóiratok ún. felezési idejét a társadalomtudományok területén 3,5 évben állapította meg. A közgazdasági és államtudományi oktatók és kutatók által kért folyóiratok felezési ideje pontosan egybeesik az említett időtartammal. A kérések 97,6%-a 1950 utáni folyóiraatokra esett és csak az igények 1,8%-a vonatkozott 1945 előttiakra, pontosabban 40 folyóirat történelmi és filozófiai tárgyú – azaz megjelenési idejüktől függetlenül felhasználható – cikkeire.

Karok szerinti elemzés

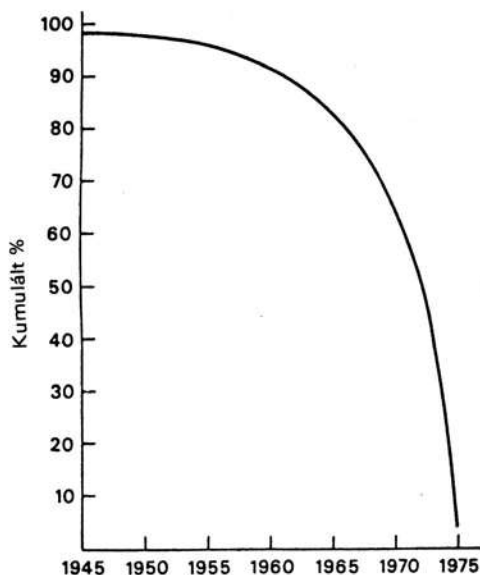
A folyóiratok további csoportosítása során mind a közgazdaságtudományi, mind az államtudományi kar oktatói és kutatói által használt folyóiratokról jegyzékek készültek, amelyek egyrészt a használók, másrészt pedig a kérések száma szerint rangsorolják anyagukat. Az 1. és a 2. táblázat a közgazdasági, ill. államtudományi kutatók és oktatók által leginkább keresett 25–25 folyóirat rangsorát adja meg, feltüntetve az igények számát, valamint a használatbavétel kumulált százalékarányát.

Ami a közgazdászok által igényelt folyóiratokat illeti, 5 folyóirat az összes kérés 25,5%-át, az első 25 folyóirat pedig 60%-át képviseli.

Az államtudományi kutatók és oktatók által kért 11 folyóiraatra esik az összes kérés 25,9%-a, 56 folyóiraatra pedig 60%-a.

A kérések száma szerint rangsorolt folyóiratok jegyzékeinek első 50 tételét összehasonlították a leggyakrabban hivatkozott 50 államtudományi folyóirat jegyzékével. A 3. táblázat közli a legtöbbet hivatkozott és a leggyakrabban használt 20 államtudományi folyóirat rangsorát, továbbá e folyóiratok rangsorát a használók számát tekintve.

A 3. táblázatban 17 olyan tétel van, amely szerepel a leggyakrabban hivatkozott, leggyakrabban keresett és legtöbb olvasó által használt 50 folyóirat jegyzékeiben. Megállapítható, hogy a korreláció lazább, mint a közgazdászok által használt folyóiratok esetében, bár az államtudományi folyóiratokkal kapcsolatos eredmények realisztikusabbnak tűnnek. A fizika területén mások (SCALES, P. A. *Journal of Documentation*, 1976. p. 17–25.) által végzett vizsgálatok hasonló eredményt mutattak. SCALES-nek az a következtetése, hogy a hivatkozáselemzés nem nyújt megfelelő irányelmet a folyóiratok kiválasztásához, igaznak látszik az államtudományi folyóiratok esetében is.

1. ábra Az 1945 utáni folyóiratcikkek használatának kumulált %-os megoszlása a publikálás éve szerint

1. táblázat

A közgazdászok által igényelt folyóiratok rangsora

Sor- szám	Folyóirat	Kumulált kérések	
		száma	%-os aránya
1	Journal of Economic Theory	48	8,0
2	Economic Journal	33	13,6
3	Quarterly Journal of Economics	26	17,9
4	American Economic Review	23	21,8
5	Science	22	25,5
6	Econometrica	21	29,0
7	Economic Development and Cultural Change	19	32,2
8	International Economic Review	15	34,7
9	Journal of Political Economy	15	37,2
10	Journal of Economic History	14	39,5
11	Review of Economic Studies	13	41,7
12	Review of Economics and Statistics	13	43,9
13	American Anthropologist	11	45,7
14	Economic History Review	9	47,2
15	Economica	9	48,7
16	American Sociological Review	8	50,1
17	Journal of Law and Economics	8	51,4
18	Oxford Economic Papers	8	52,8
19	American Statistical Association Journal	7	53,9
20	Economic Inquiry	7	55,1
21	Man: Journal of the Royal Anthropological Institute	7	56,3
22	International Monetary Fund Staff Papers	6	57,3
23	National Journal Reports	6	58,3
24	Public Policy	6	59,3
25	6 egyéb folyóirat	5-5	

2. táblázat

Az államtudományi kutatók és oktatók által igényelt folyóiratok rangsora

Sor- szám	Folyóirat	Kumulált kérések	
		száma	%-os aránya
1	Journal of Politics	123	3,2
2	American Political Science Review	118	6,3
3	World Politics	115	9,3
4	American Sociological Review	110	12,2
5	Western Political Quarterly	104	14,9
6	Public Opinion Quarterly	91	17,3
7	American Journal of Sociology	77	19,3
8	British Journal of Political Science	76	21,3
9	Social Science Quarterly	66	23,0
10	Comparative Politics	56	24,5
11	American Journal of Political Science	54	25,9
12	Policy	54	27,3
13	American Economic Review	50	28,6
14	New Society	50	29,9
15	Congressional Quarterly Weekly Reports	46	31,1
16	Social Forces	46	32,3
17	Comparative Political Studies	45	33,5
18	Foreign Affairs	41	34,6
19	Journal of Personality and Social Behavior	41	35,7
20	Political Studies	39	36,7
21	American Politics Quarterly	38	37,7
22	Journal of Modern African Studies	37	38,6
23	Orbis	36	39,6
24	Political Science Quarterly	36	40,5
25	2 egyéb folyóirat	35-35	

Egyéni folyóirat-előfizetések

A szakfolyóiratok használatának elemzése során fontos annak a vizsgálata is, hogy az érdekeltek a rendelkezésükre álló könyvtári folyóiratok mellett *egyéni* milyen folyóiratokra fizetnek elő.

A könyvtár felmérése szerint az érdekelt oktatók és kutatók fejenként átlagosan 4,5 folyóiraatra fizetnek elő. Sokan csak egyetlen folyóiratot járattak, míg a legmagasabb előfizetés 12 folyóirat volt. Nem véletlen, hogy az *Amerikai Közgazdasági Társaság (American Economic Association)* és az *Amerikai Államtudományi Társaság (American Political Science Association)* folyóiratai a

listavezetők a két karon; ez feltehetően összefügg a kutatók és oktatók egyesületi tagságával is.

Az egyéni előfizetett folyóiratok többsége – érthetően – a könyvtárakban keresett folyóiratok jegyzékének alsóbb rangsorolású tételei között szerepel. Az előfizetések erősen specializált szakterületekre éppen úgy kiterjedtek, mint az általános jellegűekre. Meglepő, hogy egyetlen folyóirat sem akadt, amelyre mindkét kar kutatói vagy oktatói előfizettek. A vizsgálat tanulságai szerint a kutatók és oktatók folyóiratigénye messzemenően túlterjed azon a tartalmi körön, amelynek folyóirataira személyesen előfizetnek.

3. táblázat

Az 50 leginkább keresett, ill. az 50 leggyakrabban idézett államtudományi folyóirat rangsorolt jegyzékében egyaránt szereplő folyóiratok

Folyóirat	Rangsor		
	a hivat- kozások	a hasz- nálatok	a hasz- nálók
	száma szerint		
American Political Science Review	1	2	2
Journal of Politics	2	1	3
Western Political Quarterly	3	5	11
Political Studies	4	20	16
World Politics	5	3	1
Public Opinion Quarterly	6	6	8
American Journal of Political Sciences	8	11	7
Political Quarterly	9	33	—
Political Science Quarterly	11	24	22
American Sociological Review	12	4	5
Journal of Conflict Resolution	14	31	20
Behavioral Science	16	34	25
Foreign Affairs	26	18	12
Public Administration Review	30	25	27
Social Forces	34	16	13
Administration Science Quarterly	39	27	17
Review of Politics	40	45	35
New Society	44	14	—
Congressional Quarterly Weekly Report	47	15	—

A témafigyelő szolgálat eredményei

A témafigyelő szolgálat bevezetése után a folyóirat-cikk-másolatok iránti kérelmek mintegy 30%-a olyan cikkekre vonatkozott, melyekről a szolgáltatásból szereztek tudomást. A szolgáltatás keretébe 249 folyóiratot vontak be, a szolgáltatást a két kar szakembereinek 64%-a vette igénybe. A témakör szerinti érdeklődés az államfilozófiától az operációkutatásig igen széles skálát mutatott. Az új szolgáltatás lényegesen megváltoztatta a legjobban keresett folyóiratokra vonatkozó korábbi adatokat.

A témafigyelésbe bevonni kívánt folyóiratok elsősorban olyanok voltak, amelyekre a kutatók nem fizettek elő, vagy amelyek tartalmáról — ha nem is tanulmányozták rendszeresen — azért tájékozódni akartak. Ezt alátámasztják a következő adatok is. Az államtudományi kutatóknak megküldött 203 féle folyóirat-tartalomjegyzék

alapján mindössze 87 folyóiratról kértek cikkmásolatot, vagyis amíg a témafigyelő-szolgálat az igénylőket naprakészen tájékoztatja a folyóiratok tartalmáról, addig lényegesen kevesebb folyóiratcikk tényleges átolvasására van szükségük.

Megállapítható továbbá, hogy a kért folyóiratcikkek nagy része folyamatban lévő kutatásokkal kapcsolatos, és ezekről a cikkekről a kutatók egyéb irodalomkutató-sokból szereztek tudomást. Több felhasználó a témafigyelést azért is igénybe vette, hogy olyan folyóiratok anyagáról is tájékozódjék, amelyeket a közismert referáló és indexelőlapok (*Current Contents, Journal of Economic Literature* stb.) nem ismertettek.

A dokumentumok hozzáférhetősége

Az 1974–1975-ös tanévben az *Indiana University* könyvtára adatokat gyűjtött arról, hogy a kért cikkeket tartalmazó folyóiratok mennyire voltak hozzáférhetőek. Ha a folyóiratok raktári helyükön voltak, az igényeket 24 órán belül kielégítették. A vizsgált időszakban 2544 kérés érkezett; a könyvtár folyóiratot nem kölcsönöz, így az azonnali teljesítés aránya természetesen nagy volt (90%).

A folyóiratok elsősorban (56%-ban) reponálás, illetve visszaosztás miatt nem voltak raktári helyükön találhatóak, de előfordult, hogy éppen kötésen voltak, esetleg elvesztek, vagy egyáltalán nem voltak meg a könyvtár állományában. Végeredményben azonban a kéréseknek 98%-a rövid időn belül teljesíthető volt a könyvtári állományból, az ott hozzá nem férhető 2% fele pedig megszerzhető volt könyvtárközi kölcsönzés útján. Az elérhetőség, illetve hozzáférhetőség 99%-os aránya igen jó szolgáltatási színvonalnak tekintendő.

Hasonló program megvalósítását tűzte ki célul az angliai *University of Aston* könyvtára is, ahol a helyileg elérhető dokumentumok a kéréseknek mindössze 44%-át elégítették ki. Ez a csekély teljesítmény mindenképp annak tulajdonítható, hogy az egyetemi könyvtár állománya tartalmi kiterjedtségben és mélységben nem hasonlítható össze az *Indiana University* könyvtárának állományával. A másik ok az, hogy Astonban a szelektív információterjesztés olyan dokumentumokra is felhívta a figyelmet, amelyek nem voltak meg a könyvtár állományában. Az ezekre vonatkozó kérések magas száma egyben azt is igazolja, hogy az irántuk mutatózó érdeklődés indokolja bevonásukat a szolgáltatásba, de természetesen biztosítani kell hozzáférhetőségüket.

* * *

A vizsgálat során nyert statisztikai adatok jól alátámasztják, illetve megerősítik a korábbi tanulmányok eredményeit. Így pl. a két kar által használt folyóiratok avulása azonos a társadalomtudományi kutatók által

általában használt folyóiratokéval. Mégis kérdés, hogy a hivatkozás-elemzés és a könyvtárhasználati vizsgálatok eredményei elegendő támaszt nyújtanak-e a könyvtáros számára gyakorlati munkájában. LINE és SANDISON szerint a könyvtáros nem nélkülözheti a folyóiratok egységenkénti használatának gyakoriságát, valamint a folyóiratelőfizetési költségek egységre eső használatát elemző vizsgálatokat.

/GOEHLERT, R.: *Periodical use in an academic library. A study of economists and political scientists. = Special Libraries.* 69. köt. 2. sz. 1978. p. 51–60./

(Balázs János)

Egy kettős folyóiratrendszer bevezetésének vizsgálata

A folyóiratkiadás két legégetőbb problémája: gazdaságilag maradjon életképes, egyszersmind ne csökkenjen használhatósága és hatékonysága. Ezt kívánja elérni a kettős folyóiratrendszer, amelynek keretében a folyóirat két társapként jelenik meg:

az egyik *tömörített összefoglalásokat* közöl főként egyéni előfizetők számára,

a másik pedig főként intézmények, könyvtárak számára közli a *cikkek teljes szövegét* (ún. irattári változat).

Háttér

Az információk mennyiségi növekedésével együtt nőtt a folyóiratok terjedelme, ami nemcsak a költségek növekedéséhez vezet, hanem az olvasótól is fokozottabb válogatást igényel. A folyóiratok tovább specializálódása viszont tetemesen növelné az előfizetési díjat, bár a specifikusabb információk iránt is mutatkozik általánosabb érdeklődés, csak éppen más-más szempontok szerint. A különféle igények kielégítéséhez az *információk közreadási formáját kell megváltoztatni*. Ebben az irányban évek óta folynak kísérletek, ezek közé tartozik az *American Chemical Society (Amerikai Kémiai Társaság)* kettős folyóiratrendszerének terve is.

Célok és elképzelések

A *Journal of the American Chemical Society* c. folyóirattal folytatott kísérlet kiindulópontja az a feltételezés volt, hogy az egyéni és az intézményi előfizetők száma és aránya (10 ezer, ill. 6 ezer) változatlan marad, ha az egyéni előfizetők az összefoglalásokra, az intézmé-

nyek pedig a teljes szöveget közlő változatra fizethetnek elő. Ez a differenciálás 25–30%-os költségmegtakarítást ígért.

A vizsgálat ki akarta deríteni, *hogyan hat a kettős folyóiratrendszer a kiadóra és a felhasználóra*. Meg kellett vizsgálni azt is, hogy a megváltozott feltételek mellett is hajlandók-e a szerzők továbbra is beküldeni és a lektorok lektorálni cikkeiket; miként befolyásolja az új rendszer az előfizetések számát; miként használják a jelenlegi folyóiratrendszerben az olvasók a folyóiratot, mely részeit tartják hasznosnak, és miként vélekednek a folyóirat információs értékének és árának viszonyáról.

A módszer

A folyóirat 3 számát a szerzők segítségével elkészítették az említett kétféle verzióban. Összefoglalásokként a szerzői referátumokat közölték. A teljes változat maga is *kétféleképpen készült*:

az **A** típus szerkesztéséhez a szerzők elkészítették a referátumot, a cikkükben azonban csak a referátumban nem szereplő információkat szerepeltették;

a **B** típus szerkesztése során a benyújtott és közlésre elfogadott cikkekhez készítették referátumot a szerzővel.

Mindkét esetben a cikk gépelt szövegét sokszorosították, mégpedig 4–4 gépelt oldalt 1–1 folyóiratoldalra kicsinyítve. A rövid szerkesztőségi közlemények és könyvismertetések mind az összefoglaló, mind a teljes változatokban helyet kaptak. Egy teljes szám készült az **A**, két szám pedig a **B** típus szerint (1. ábra).

A vizsgálat során a szokásos módszereket – *kérdőív, interjú* stb. – alkalmazták. A megkérdezettek között voltak szerzők, lektorok, szerkesztők, könyvtárosok, továbbá előfizető és nem előfizető olvasók, vagyis kutatók és mérnökök, egyetemi hallgatók stb., tehát *olyan személyek, akik a folyóirat tematikájával valamilyen kapcsolatban állnak*.

1. táblázat

Folyóiratok információs funkcióinak rangsorolása felhasználóik és készítőik által

Megnevezés	Előfizető Nem előfizető		Szerzők	Lektorok
	olvasók			
Folyamatos tájékoztatás	69%	57%	57%	82%
Specifikus tárgykör mélyebb megismeretése	45%	38%	43%	69%
Alkötő gondolkodásra ösztönzés	58%	45%	47%	79%
Bibliográfiai vagy forrástájékoztató	48%	39%	50%	71%